

KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ

AÇIK İŞSİZLİK. Ekonomide cari ücret seviyesinde çalışma arzu ve isteğinde olduğu halde, iş arayan, ancak bulamayan kimselerin oluşturduğu işsizlik türüdür.

BİRİNCİL DAĞILIM. Belirli bir dönem süresince piyasa sürecinin meydana getirdiği gelir dağılımıdır.

BÖLGESEL GELİR DAĞILIMI. Bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan kişilerin ulusal gelirden ne oranda pay aldıklarını gösterir.

CİNSİYETLERLE İLGİLİ İNSANİ GELİŞME İNDEKSİ: Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurumu (UNDP), insani gelişme kriterleri yönünden kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği ölçmek için bir indeks geliştirmiştir. Cinsiyetlerle İlgili İnsani Gelişme İndeksi (Gender Related Development Index) adı verilen indeks başlıca şu üç kriter esas alınarak hesaplanmıştır.

- ❑ Ortalama yaşam beklentisi,
- ❑ Eğitim (Kadın ve erkek okuma-yazma oranı; Kadın ve erkek okullaşma oranı)
- ❑ Ortalama Gelir Düzeyi (Kazanılan gelir içerisinde kadın ve erkeğin payı)

Sözkonusu indeksin amacı insani gelişme yönünden kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri ortaya koymaktır.

CİNSİYETLERLE İLGİLİ EKONOMİK VE SİYASAL YAŞAMA KATILIM İMKANLARI ÖLÇÜTÜ (Gender Empowerment Measure): Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurumu (UNDP) kadınların siyasal ve ekonomik yaşama ne ölçüde katıldıklarını tespit etmek için "Gender Empowerment Measure" (GEM) adı verilen bir indeks geliştirmiştir. Sözkonusu indeks başlıca aşağıdaki kriterler esas alınarak hesaplanmaktadır.

- ❑ Siyasal Katılım (parlamentodaki kadın milletvekili sayısı)
- ❑ Yönetici pozisyonunda olan kadın yüzdesi,
- ❑ Mesleki ve teknik işgücü içerisinde kadın işgücünün oranı,
- ❑ Toplam kazanılmış gelir içerisinde kadına düşen pay.

Söz konusu indeksin amacı siyasal ve ekonomik yaşamda kadınların yerini ve konumunu tespit etmektir.

DARBOĞAZ. Üretim faktörlerinin ve/veya üretim için gerekli girdilerin bir veya bir kaçında ortaya çıkan yetersizlik "darboğaz" olarak adlandırılır.

DEPRESYON. Ekonomide yüksek işsizliğin, düşük üretim ve yatırımın ve fiyatlar genel seviyesinde azalmaların yaygın ve ciddi boyutlarda yaşandığı konjonktürel dönem "depresyon" olarak adlandırılmaktadır. Depresyon, genel olarak "darboğaz", "resesyon" ve "stagnasyon" adı verilen ekonomik hastalık türlerinden farklı olarak ciddi boyutlarda ve daha uzun süreli konjonktürel dalgalanmaları ifade eder.

DEVALÜASYON. Devalüasyon, bir ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin düşürülmesi işlemine verilen isimdir.

DOĞAL TEKEL MALLARI: Yarı kamusal mallar gibi bölünebilir, pazarlanabilir ve fiyat yoluyla tüketiciye intikal ettirilebilir mallardır. Ancak yarı kamusal malların temel özelliği dışsal ekonomiler iken, doğal tekel malların temel özelliği içsel ekonomilerdir. İçsel ekonomilerin söz konusu olduğu sektörlerde (telekomünikasyon; havayolu ve demiryolu ulaşımı, elektrik üretimi vb.) sonuçta bir doğal tekel ortaya çıkması dolayısıyla, bu tür malların genel olarak devletçe sunulması arzu edilmektedir.

EKONOMİK GERİKALMIŞLIK. Ekonomik geri kalmışlık (economic backwardness), ülke içinde bölgeler ve/veya yerleşim alanları arasında ekonomik ve sosyal yönden gelişmişlik farklılıklarının olması demektir.

EKONOMİK GLOBALLEŞME: Genel anlamda ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir.

ENFLASYON VERGİSİ. Kamu harcamalarının vergilerin yanısıra para basma yoluyla finanse edilmesi durumunda ortaya çıkan bir ekonomik hastalık türüdür. Devletin para basması neticesinde tedavüldeki para hacmi

genişleyerek enflasyona neden olur. Enflasyon ise mal ve hizmetlerin fiyatını artırdığından halkın satın alma gücünü azaltır. Bir başka ifadeyle enflasyon sonrasında enflasyon öncesine göre paranın satın alma gücü azalmış olur. Enflasyonun reel gelirler üzerindeki bu olumsuz etkisine "*enflasyon vergisi*" adı verilmektedir. Gerçekten de senyoraj yoluyla devlet bir tür gizli vergi uygulamış olmaktadır.

FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI: Milli gelirin üretim faktörleri (emek, sermaye, müteşebbis, toprak) arasındaki dağılımıdır.

GELİR DAĞILIMINDA ADALET: Milli gelirden üretim faaliyetine katılanların dengeli ve adil bir pay almalarına gelir dağılımında adalet adı verilmektedir.

GELİR YOKSULLUĞU. Gelir yoksulluğu, bireylerin yaşamlarını idame ettirebilmeleri için gerekli olan asgari gelir düzeyi ile ölçülmektedir. Bu anlamda, gelir yoksulluğu, satın alma gücünden yoksun olma, yani "parasızlık" anlamına gelmektedir. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle bir ülkede bir yıl içinde fizyolojik ihtiyaçların karşılanması için gerekli gelir, "yoksulluk sınırı" olarak tanımlanmaktadır.

GIDA YOKSULLUK SINIRI. Yoksulluk sınırı, kabul edilebilir en düşük gıda tüketim düzeyi olarak belirlenebilir. Gıda harcamalarına göre yoksulluk sınırının belirlenmesinde iki yaklaşım bulunmaktadır. Her iki yaklaşım da yoksulluk sınırı belirli bir kişi ya da hane halkı (Ör. orta yaşlarda bir erkek veya dört kişilik bir aile için) için asgari besin gereksinimini belirlemeye çalışır. Uygulamada belirlenen asgari düzey alınması gereken kalori miktarını (enerji gereksinimini) belirler ve yeterli kalorinin alınması durumunda diğer besin gereksiniminin (protein, karbonhidrat, yağ, v.b.) karşılandığı varsayılır.

GİNİ KATSAYISI. Bir Lorenz Eğrisi ölçütüdür ve 0 ila 1 arasında değer alır. Katsayının 1'e yaklaşması eşitsizliğin arttığını, 0'a yaklaştıkça azaldığını gösterir.

GLOBAL EKONOMİK KRİZ. Global ekonomik kriz, uluslararası ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarmasıdır.

GÖRELİ YOKSULLUK. Yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme meselesi değildir. Yoksulluk, kişi ya da hane halkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile alakalı bir konudur. Görelî yoksulluk, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri yansıtır. Lorenz eğrisi ve Gini Katsayısı gibi bir çok görelî yoksulluk göstergesi bulunmaktadır.

GÖRELİ YOKSULLUK SINIRI. Görelî yoksulluk sınırı, toplam nüfusun belirli bir yüzdesinin yer aldığı gelir ya da harcama düzeyinden veya medyan gelirin yarısından daha az gelir veya harcama seviyesine sahip olan kesimlerin yoksul olarak kabul edilmesi ile belirlenir.

GÖSTERİŞ TÜKETİMİ. İnsanlar mal ve hizmetleri tüketerek temel fizyolojik (yemek, içmek, barınma vs.) ve güvenlik ihtiyaçlarını (can ve mal güvenliği) karşılarlar. Ancak, her toplumda bazı bireyler bu tür ihtiyaçları dışında sadece başkalarını etkileme ve gösteriş amacıyla da tüketimde bulunabilirler. Bazı bireyler için gösterişe yönelik mal ve hizmetlere olan talep, fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarından da öne geçebilir. İşte bu türde psikolojik tatmin sağlayan mal ve hizmet için para harcanmasına "gösteriş tüketimi" adı verilmektedir.

İKİNCİL DAĞILIM. Devletin piyasa mekanizmasının işleyişine çeşitli araçlarla yaptığı müdahaleler sonucunda oluşan gelir dağılımını ifade eder.

İNSANİ YOKSULLUK: İnsani yoksulluk (human poverty), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilmiş yeni bir yoksulluk ölçütüdür. İnsani yoksulluk bir kısım bireylerin insanca yaşam imkanlarına sahip olmaması anlamına gelmektedir.

İNSANİ YOKSULLUK İNDEKSİ: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gelişmekte olan ülkelerde insani yoksulluğu üç kriterden yola çıkarak hesaplamaktadır:

1.Yaşam Süresi: Uzun bir yaşamdan yoksun olma insani yoksulluğun ilk göstergesi olarak kabul ediliyor. UNDP, hesaplamalarında 40 yaş esas almakta ve bu yaşın altındaki yaşam süresini insani yoksulluk olarak değerlendirmektedir.

2.Eğitim: Eğitim imkanlarından yoksun olma, insani yoksulluğun ikinci göstergesini oluşturuyor. Hesaplamalarda yetişkinler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı insani yoksulluğun bir diğer kriterini oluşturmaktadır.

3.Ekonomik ve Sosyal İmkanlar: Bireylerin ekonomik ve sosyal imkanlardan yoksun olması, insani yoksulluğun bir diğer göstergesini oluşturuyor. UNDP aşağıda belirtilen başlıca üç veriden yararlanarak ekonomik ve sosyal imkanlara sahip olma düzeyini belirlemektedir;

- ❑ Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi.
- ❑ Temel sağlık imkanlarından yoksun olan nüfus yüzdesi.

- 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesi.

Yukarıda belirtilen üç kriterin (yaşam süresi, eğitim, ekonomik ve sosyal imkanlar) ortalaması alınarak "insani yoksulluk indeks değeri" tespit edilmektedir.

KAFA SAYISI YOKSULLUK ENDEKSİ (HEAD-COUNT POVERTY İNDEX). Yoksulluk sınırı altında bulunan nüfusun toplam nüfus içindeki yüzdesini ifade eder.

KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI: Milli gelirin toplumu oluşturan bireyler arasındaki dağılımıdır. Toplam milli gelirin toplam nüfusa oranlanmasıyla bulunur.

KONJONKTÜREL İŞSİZLİK. Ekonomide çeşitli sebeplerden kaynaklanan konjonktürel dalgalanmalar neticesinde ortaya çıkan işsizlik türüdür.

LORENZ EGRİSİ. Gelir dağılımı çalışmalarında yaygın olarak kullanılan Lorenz eğrisi gelir dağılımındaki eşitsizliğin grafiksel olarak gösterilme yollarından biridir. Eğrinin yatay ekseninde kişi veya hane halkları nüfusunun birikimli yüzde payları, dikey ekseninde ise bu kişi veya hane halklarının elde ettikleri gelirin birikimli yüzde payları yer alır.

MALİ SÜRÜKLENME. Mali sürüklenme, enflasyonist dönemlerde ortaya çıkan bir ekonomik hastalık türüdür. Enflasyon, artan oranlı gelir vergisi tarifelerinin şeklini değiştirerek kişilerin gelir, servet ve harcamalarının daha yüksek oranda vergiye tabi tutulmasına neden olur. Enflasyon dolayısıyla kişilerin ve kurumların sahip oldukları servet, yaptıkları harcamalar, elde ettiği kazanç ve iratların nominal değerleri yükselir. Bunun sonucunda örneğin, gelir vergisinde kişilerin elde ettiği kazanç ve iratlar daha üst gelir dilimlerine doğru sürüklenirler ve dolayısıyla daha yüksek vergi oranlarına tabi olurlar. İşte bu durum vergileme ekonomisinde, "mali sürüklenme" (*fiscal drag*) olayı olarak adlandırılır.

MALİYE POLİTİKASI: Devletin vergi almak, harcama yapmak, borçlanmak ve bütçe yapmak gibi hak ve yetkilerinden yararlanarak kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirmeyi sağlayan bir politikadır.

MUTLAK YOKSULLUK. Hane halkı ya da fertlerin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyidir. Tanımın yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan asgari besin bileşenlerini veya kaloriyi esas alması ona mutlaklık niteliği kazandırmaktadır.

MUTLAK YOKSULLUK SINIRI. Mutlak yoksulluk sınırı, spesifik bir refah düzeyi (yaşam standardı) ile bağlantılıdır. Belirli bir yaşam standardının

altında kalan kesim yoksul olarak adlandırılır. Bu yolla yoksulluk sınırının belirlenmesi farklı zaman ve gruplar itibarıyla karşılaştırmaların yapılmasını olanaklı kılar. Zira aynı refah seviyesindeki kişilere aynı şekilde davranılacağını garanti eder.

NEGATİF GELİR VERGİSİ. Negatif Gelir Vergisi mükelleflerin belirli bir gelir seviyesinin (açlık sınırı veya yoksulluk sınırı) üzerindeki gelirlerini vergiye tabi tutarken bu seviyenin altında gelire sahip olan kişilere bu düzeydeki geliri garanti edecek şekilde nakdi yardım yapılmasını sağlayan bir mali araçtır.

OBJEKTİF YOKSULLUK. Yoksulluğun tanımlanmasında objektif yaklaşım (refah yaklaşımı) yoksulluğu neyin meydana getirdiği ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda önceden belirlenen (normatif) değerlendirmeleri içerir.

PARA VE KREDİ POLİTİKASI: Para hacminin daraltılması veya genişletilmesi suretiyle para arzı ve para talebi arasında denge kurmaya çalışan bir politikadır.

PARASAL DIŞSAL EKONOMİLER: Ekonomik birimlerin üretim veya tüketim faaliyetleri sonucunda başka ekonomik birimlerin sadece fiyatlar yoluyla dolaylı olarak olumlu ya da olumsuz olarak etkilenmesi durumuna "*parasal dışsal ekonomiler*" adı verilmektedir.

PİGOU-DALTON TRANSFER İLKESİ. Yoksul bir kişiden zengin bir kişiye yapılan bir gelir transferi eşitsizlikte bir artışa yol açmamalıdır ya da en azından bir azalma meydana gelmemelidir ve zenginden yoksula yapılan bir gelir transferi eşitsizlikte bir azalmaya yol açmamalıdır.

SEKTÖRLERE GÖRE GELİR DAĞILIMI. Çeşitli üretim sektörlerinin sosyal hasıladan aldıkları payları gösterir.

SEN ENDEKSİ. Kafa Sayısı Oranı, Gelir Açığı Oranı ve Gini Katsayısının birleştirilmesi suretiyle oluşturulan ve yoksulların sayısını, yoksulluğun boyutunu ve yoksullar arasındaki gelir dağılımı farklılıklarını dikkate alan bir ölçüttür.

STAGFLASYON. Yüksek oranlı enflasyon ile işsizliğin bir arada olduğu istikrarsızlık halidir. Stagflasyon, konjonktürde "*durgunluk içerisinde enflasyon*" ya da "*enflasyon içerisinde durgunluk*" durumunu ifade eder. 1970'li yıllara kadar iktisatçılar, enflasyon ve işsizliğin (durgunluğun) birbiriyle ters ilişkili olan iki ayrı konjonktürel hastalık olduğu görüşündeydiler. 1970'li yıllarda enflasyonun, toplam talepteki fazlalıktan; işsizliğin ise toplam talepteki yetersizlikten oluştuğu kabul edilmekteydi. Oysa

bu genel kabul, 1970'li yıllarda eş anlı ortaya çıkan "enflasyon+işsizlik" olgusu ile değişti.

SUBJEKTİF YOKSULLUK. Bu yaklaşım, yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin tercihlerine (fayda yaklaşımı) önem verir. Baska bir ifadeyle bu yaklaşım, yoksulluğun tanımlanmasını kişilerin ve hane halkının değerlendirmelerine bırakır.

SUBJEKTİF YOKSULLUK SINIRI. Yoksulluk kavramında ve temel ihtiyaçların tespitinde subjektiflik söz konusudur. Yoksulluk sınırı temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli olan asgari gelirin belirlenmesi ile ilgili sorulara hane halkı tarafından verilen cevaplara dayanılarak hesaplanır. Kendilerinin bildirdiği asgari gelir düzeyinin altında bir gelire sahip olan tüm hane halkları yoksul olarak kabul edilir.

TAM REKABET PİYASALARI: Çok sayıda alıcı ve satıcı bulunan, piyasaya giriş çıkış serbestisi sağlanmış, homojen malların bulunduğu ve bütün piyasa ilişkilerinin açıkta cereyan ettiği bir piyasa modelidir.

TEKNOLOJİK İŞSİZLİK. Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler çerçevesinde insan gücünün yerine makine, bilgisayarlar, robotlar vs.'nin geçmesi neticesinde ortaya çıkan işsizlik türüdür.

TEMEL İHTİYAÇLAR MALİYETİ METODUNA GÖRE YOKSULLUK SINIRI. Temel ihtiyaçlar maliyeti yöntemi (cost of basic needs method)'ne göre yoksulluk sınırı, normatif temel ihtiyaçları kapsayan mal ve hizmet demetinin (temel tüketim kalemlerinin yer aldığı sepetin) maliyetidir. Bu mal demeti, kişi ya da hane halkının yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan kalori düzeyinde gıda almayı sağlayacak ve analiz edilen ülke ya da toplumların tüketim alışkanlıklarını ve kültürel yapılarını temsil edecek mal ve hizmetlerden oluşturulur.

VERGİ DIŞI PİYASA EKONOMİSİ. Vergi dışı piyasa ekonomisi, hem vergi kaçakçılığı, hem de vergiden kaçınma dolayısıyla vergi dışı kalan işlem ve faaliyetleri incelemektedir. Vergi dışı piyasa ekonomisinin konusu "vergi" olmakla birlikte, bu hem yasal olmayan şekillerde (faaliyetini vergi dairesine bildirmeme, sahte belge tanzimi, naylon fatura kullanımı vs.) ortaya çıkan vergi kayıp ve kaçaklarını, hem de yasalarda yer alan boşluk ve sığınaklardan istifade ederek ve/veya bir takım vergi imtiyazlarından (istisna ve muafiyetler, götürü vergileme) yararlanarak ortaya çıkan vergi kayıplarını kapsamaktadır. Yasadışı ekonomik faaliyetlerden (uyuşturucu satışı, tarihi eser kaçakçılığı, silah kaçakçılığı vs.) elde edilen gelir ve servet de esasen vergi dışı piyasa ekonomisinin konusuna girmektedir.

VERGİ SÖMÜRÜSÜ. Vergi sömürüsü, halkın ağır vergiler altında ezilmesi anlamına gelmektedir. Daha geniş anlamda, devletin vergi, resim, harç, aidat, katkı payı ve benzeri mali yükümlülükler ihdas ederek bireyleri ve kurumları ağır vergi tazyiki altında tutmasıdır.

YARI KAMUSAL MAL: Faydası bölünebilen, pazarlanabilen ve topluma önemli ölçüde dışsal faydalar yayan mallardır. Eğitim ve sağlık, yarı kamusal mallara iki örnek teşkil etmektedir.

YENİDEN DAĞITIM: Bir ülkede milli gelirin bir kısmını, vergi ve diğer cebri tasarruf araçları ile topluma yeniden aktarmak "yeniden dağıtım" (re-distribution) olarak adlandırılmaktadır. Yeniden dağılıma aynı zamanda "ikincil dağılım" adı da verilmektedir.

YOKSULLUK. Yoksulluk, asgari yaşam standardına erişememe durumudur. Başka bir ifadeyle yoksulluk maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecekten gelirinden yoksun olma halidir.

YOKSULLUK DERİNLİĞİ. Yoksul bir kişinin yoksulluğunun 'derinliği' yoksulluk sınırı ile kişinin geliri arasındaki 'açığın' büyüklüğü ile ölçülebilir. Başka bir ifadeyle, yoksulların yoksulluk sınırının üzerine çıkabilmeleri için gerekli olan ortalama gelir düzeyini belirleyen veya yoksulluk sınırına göre yoksulun ortalama gelirindeki azlığı gösteren bir derinlik ölçütünün kullanılması gerekir.

YOKSULLUK KISIR DÖNGÜSÜ. Az gelişmiş ülkelerde düşük tasarrufların ve yatırımların yeterli sermaye birikimi sağlayamayacak düzeyde olması, dolayısıyla ekonomik büyüme ve kalkınmanın süratli bir şekilde gerçekleştirilememesi neticesinde kişi başına milli gelir düzeyinin artırılamaması demektir. Kişi başına milli gelir düzeyinin artmamasının doğal sonucu ise yoksulluktur.